

Broedvogelindexen in 2010: veel Afrika-trekkers positief, maar water- en standvogels negatief

In de loop van 2010 gonsde het van de berichten dat veel van onze Afrika-trekkers het goed deden, terwijl veel water- en standvogels er minder goed van afkwamen. Komt dat nu ook uit de harde index-cijfers naar voren of sloegen we met de voorlopige uitkomsten de plank mis? Waren de vastgestelde indexen in 2010 afwijkend in het BMP vanaf 1984 of niet?

BMP 1984-2010

2010 was het 27e jaar van het Broedvogel Monitoring Project (BMP). Er werden ongeveer 1400 telgebieden geïnventariseerd. Het merendeel hiervan is ook in eerdere jaren onderzocht en ongeveer 250 telgebieden zijn zelfs sinds de beginjaren onder de loep genomen! Dankzij dit grote aantal geïnventariseerde telgebieden en de volhouders kunnen we een goed beeld schetsen van de ontwikkelingen in de broedvogelstand. In deze bijdrage vergelijken we de indexen van 104 algemene en schaarse soorten. De zeldzame soorten komen in een volgend nummer van SOVON-Nieuws aan bod. De landelijke indexcijfers zijn te raadplegen op www.sovon.nl | Monitoring | Broedvogels | Broedvogels in telgebieden (BMP) | (onderaan) Indexen Broedvogels | Broedvogels (excel).

De ontwikkelingen in de broedvogelstand van 2009 op 2010 zijn niet los te zien van de ontwikkelingen op lange termijn. Bij de algemene en schaarse soorten is er in grote lijnen al jarenlang een grove driedeling te herkennen van vogelsoorten die in aantal toenemen, afnemen of min of meer gelijk blijven. Over de gehele periode bezien overtreft het aantal toenemende BMP-soorten het aantal afnemende en is het aantal soorten met een stabiele stand het kleinst (figuur 1). In de jongste tien jaren ontlopen de aantallen in de drie groepen elkaar nauwelijks. De vergelijking van de index van 2009 en die van 2010 laat zien dat de meeste soorten in de categorie stabiel vallen (42), want minder soorten (35) namen in aantal toe en de groep afnemende soorten was met 27 het kleinst.

Vergelijking indexen 2010 met die van 2009

Bij vergelijking van de index van 2009 met die van 2010 vallen soorten met een verschil in indexwaarde tussen beide jaren van minder dan 5% in de categorie stabiel/geen grote verandering. Is de indexwaarde tenminste 5% hoger dan wordt gesproken over toename en bij tenminste 5% lager over afname.

Voor veel soorten geldt dat de van 2009 op 2010 vastgestelde ontwikkeling past in een al jaren lopende positieve of negatieve trend. In tabel 1 staan tien soorten die in 2010 fors zijn toegenomen t.o.v. 2009. Grauwe Gans, Putter en Grasmus behielden tevens de hoogste indexwaarde sinds 1984. De lijst met negatieve scores is echter aanmerkelijk langer. Twaalf soorten nemen al jaren af; zo ook in 2010. In totaal zijn er zelfs 19 soorten die in 2010 hun laagste indexwaarde sinds de start van het BMP in 1984 haalden. Ruim de helft van deze 19 soorten rekenen het agrarisch gebied tot hun biotoop. Sommige broeden er (o.a. Scholekster, Veldleeuwerik, Watersnip), anderen halen er hun voedsel (o.a. Grote Lijster, Spreeuw, Torenvalk, Zomertortel). Opmerkelijk en ook onverwacht in deze lijst zijn de veelal wijd verbreide en als doodgewoon bestempelde soorten als Bosuil, Fuut, Waterhoen en Wilde Eend.

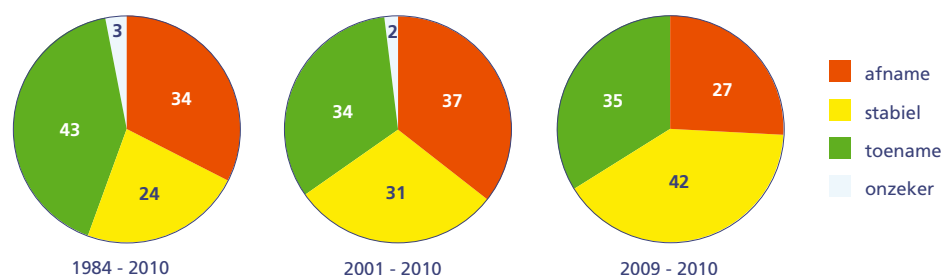
Rode Lijst

Zoals je van de Rode Lijst mag verwachten, treffen we de meeste vertegenwoordigers aan in de categorie afnemende soorten. Inderdaad blijkt de helft van de afnemende soorten in tabel 1 op de Rode Lijst van 2004 te staan. Deze soorten vertonen geen tekenen van herstel, integendeel. De tabel geeft tevens zicht op potentiële kandidaten voor een nieuwe Rode Lijst. Gezien hun lage indexwaarde en voortschrijdende afname hebben Scholekster, Torenvalk, Zwarte Mees en Spreeuw de twijfelachtige eer om wellicht in een toekomstige Rode Lijst te worden opgenomen. Daarentegen weet de Snor als enige Rode Lijst-soort positief te scoren.

De Gekraagde Roodstaart is een van de Afrikatrekkers die het goed heeft gedaan in 2010 dankzij een goede overleving in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden. Foto: Patrick Palmes

Figuur 1. Verdeling van 104 broedvogelsoorten over de categorieën toename, afname of stabiel in de periode 1984-2010, 2001-2010 en in 2009-2010. Bij onzeker kon geen juiste toekenning gemaakt worden.

De toename bij de Putter
(hier een jonge vogel)
zette zich voort in 2010.
Foto: Patrick Palmen

Trekstrategie

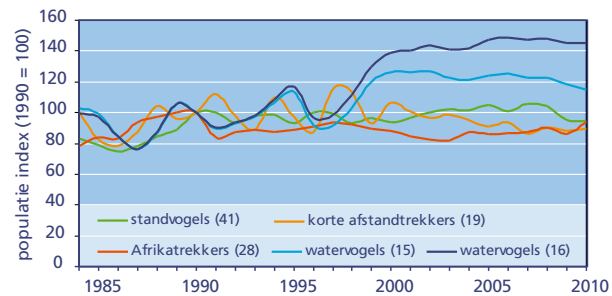
Habitatontwikkelingen en weersomstandigheden in de winterkwartieren van onze broedvogels hebben een belangrijk effect op de trends in het broedseizoen. Door broedvogels in te delen naar hun trekstrategie krijgen we hier zicht op. Een koude winter zal naar verwachting invloed hebben op standvogels, maar niet op elders overwinterende soorten, terwijl droogte in Afrika juist een effect zal hebben op de daar overwinterende lange afstandtrekkers. De standvogeltrend oogt met een gemiddelde indexwaarde (1990-2010) van 98,5 (figuur 2) op de lange termijn vrij stabiel. Korte afstandtrekkers overwinteren vooral in West- en ZW-Europa. Ze laten aanvankelijk flinke schommelingen zien en hebben een lagere gemiddelde indexwaarde van 96,5. Afrikatrekkers hebben een vrij stabiele trend die met de laagste gemiddelde indexwaarde van 88,5 uit de bus komt. Op de lange termijn bezien lijkt deze trekstrategie dus minder succesvol.

Watervogels nemen vanaf 1994 toe, slechts onderbroken door tijdelijke terugval in 1996-97. Deze trend wordt sterk getekend door de enorm in aantal toegenomen Grauwe Gans en daarom zijn twee watervogeltrends ge-

ven, met en zonder de Grauwe Gans (gemiddelde indexwaarde 125 resp. 112). Hieronder wordt ingegaan op de ontwikkeling per vogelgroep, met een accent op de recente jaren.

Afrikatrekkers gemiddeld zeer positief

De aanwijzingen dat 2010 een goed seizoen was voor soorten die in Afrika overwinteren, blijken inderdaad te kloppen. De 28 soorten tezamen bereikten in 2010 een indexwaarde van 94; het beste resultaat sinds 1997. Zeker 17 zomervogels namen flink toe. De Fluiter spant de kroon: t.o.v. 2009 lag de index 246% hoger! (zie box). Blauwborst, Boerenzwaluw, Braamsluiper, Grauwe Vliegenvanger, Kleine Karekiet en Zwarte Roodstaart volgen met 18-25% toename en nog eens tien soorten namen met 6-13% toe: Bonte Vliegenvanger, Snor, Gekraagde Roodstaart, Gele Kwikstaart, Grasmus, Grutto, Nachtegaal, Tjiftjaf, Tuinfluiter en Zwartkop. Deze opzienbarende scores worden vooral in verband gebracht met een 'normale' hoeveelheid neerslag in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden gedurende de winter van 2009/10. Dit heeft een positieve uitwerking op de overleving, waardoor wij meer Afrikatrekkers konden verwelkomen. Het was echter niet voor alle

Figuur 2. Gemiddelde index (meetkundig gemiddelde) van 104 algemene en schaarse broedvogels verdeeld naar hun trek- en overwinteringsgedrag. Van watervogels wordt de trend gegeven met (16) en zonder (15) de Grauwe Gans.

Tabel 1. Scorebord indexen broedvogels in 2009-2010. De hoogste en laagste indexen zijn afgemeten aan de indexwaarde van 100 in 1990.

Al jaren toename, met % toename in 2009-10	Al jaren afname, met % afname in 2009-10	
Grauwe Gans (+64) Putter (+33) Nijlgans (+25) Blauwborst (+23) Krakeend (+18) Kleine B. Specht (+15) Kuifeend (+13) Roodborsttapuit (+10) Zwartkop (+7) Grasmus (+6)	Zomertaling (-42) Boomvalk (-33) Torenavalk (-19) Ringmus (-17) Grote Lijster (-16) Zomertortel (-13) Kleine Barmsijs (-11) Huismus (-11)	Matkop (-9) Zwarte Mees (-8) Wielewaal (-7) Wilde Eend (-6)
Hoogste index in 2010 bereikt	Laagste index in 2010 bereikt	
Grauwe Gans (5000) Putter (456) Rietzanger (275) Grasmus (168) Koelmees (127) Snor (113)	Zomertortel (20) Ringmus (30) Scholekster (34) Torenavalk (35) Veldleeuwerik (36) Zomertaling (39) Boomvalk (43) Matkop (43) Zwarte Mees (48) Huismus (49)	Waterhoen (52) Watersnip (52) Spreeuw (54) Grote Lijster (54) Wintertaling (59) Wilde Eend (61) Wielewaal (64) Bosuil (73) Fuut (79)

Fluiter deed het in 2010 lokaal erg goed. Foto: Patrick Palmen

Afrikatrekkers hosanna. Tien soorten haalden in 2010 vrijwel dezelfde cijfers als in het jaar ervoor, waaronder Sprinkhaanzanger, Rietzanger, Koekoek, Boompieper, Bosrietzanger, Fitis en Spotvogel. Ronduit slecht verging het de Wielewaal, Zomertortel, Boomvalk en Zomertaling. Laatstgenoemde kelderde met maar liefst 42%! Dit viertal bereikte in 2010 verreweg de laagste indexwaarde sinds de start van het BMP in 1984

Voorspelling Afrikatrekkers in 2011?

Net als in 2010 wijzen voorlopige voorspellingen erop dat veel Afrikatrekkers ook in 2011 weer hoge ogen zullen gooien. Grasmus, Kwartel, Rietzanger, Snor en Zwartkop lijken in 2011 een bijzonder goede stand te hebben gehad. Ook de Boerenwaluw, Bonte Vliegenvanger, Fluiter, Gekraagde Roodstaart, Gele Kwikstaart en Tuinfluiter stevenen af op een goed jaar of in elk geval net zo'n goed jaar als 2010. Bijzonder slecht scoren wederom Zomertaling en Zomertortel en ook de Wielewaal en Spotvogel wisten zo te zien geen ommekeer te bewerkstelligen in hun negatieve spiraal.

Korte afstandtrekkers: weinig verandering

Vertegenwoordigers uit de deze groep laten in 2010 meest geringe veranderingen zien. Soorten als Boomleeuwerik, Graspieper, Kievit, Kneu, Scholekster, Spreeuw, Tureluur, Watersnip en Wulp hebben veranderingen van 5% of minder. Toename van 6-9% is er bij Roodborsttapuit en Witte Kwikstaart en van dezelfde orde is de afname bij Zanglijster en Rietgors. Alleen de Grote Lijster detoneert met een afname van 16%. Voor zover bekend hadden korte afstandtrekkers geen last van streng winterweer.

Water- en standvogels gemiddeld slecht af

De winter van 2009/10 gaf net als z'n voorganger perioden met strenge vorst te zien, maar vooral het hoge en langdurige sneeuwdek was opmerkelijk. Hoe hebben de water- en standvogels het er afgebracht? Wel, enkele watervogels als Grauwe Gans, Nijlgans, Krakeend, Tafeleend en Kuifeend gaven geen krimp en namen zelfs toe met 13-64%. Geringe veranderingen van 5% of minder waren er bij zes soorten watervogels, waaronder Bergeend, Meerkoet en Wintertaling. Een forse afname was er bij zes andere watervogels, vergelijkbaar met de terugval na de relatief koude winter van 2008/09. De afname in beide winters samen bedroeg bij Waterhoen 40%, Waterral 28%, Dodaars 25%, Fuut 13%, Knobbelzwaan 11% en Wilde Eend 10%. Al met al is de stand van

Fluiter breekt record

Bij geen enkele vogelsoort steeg de index van 2009 op 2010 zo sterk als bij de Fluiter. Vanaf 1997 liggen de indexwaarden van de Fluiter steevast tussen 24 en 35, maar in 2010 schoot de waarde omhoog met 246% tot 90 (nog altijd iets minder dan in basisjaar 1990, overigens). In veel telgebieden werden meer Fluïters gehoord, maar niet overal. Opvallend waren de verschillen tussen en binnen regio's: in het ene bosgebied rees het aantal Fluïters de pan uit, terwijl in een belendend bos soms nauwelijks een positief effect zichtbaar was.

De enorme toename zou verband houden met lokale explosies van bladetende rupsen (Vogelbalans 2010). De al wat langer meelopende BMP-ers weten zich waarschijnlijk nog wel eerdere explosieve fluiterjaren te herinneren in 1987, 1990 en 1993. De vraag is, waar komen die Fluïters opeens allemaal vandaan? Komen ze elk voorjaar langs op trek en beslissen ze dan op basis van voedsel (rupsen) of nestpredatoren (bosmuizen!) om wel of niet te blijven? Of was er sprake van een toevallige combinatie van een bladruisenplaag in ons land en op drift geraakte trekkende Fluïters? Overigens: ook 2011 lijkt de boeken in te gaan als een relatief goed jaar voor Fluïters.

alle watervogels in 2008-10 nagenoeg stabiel, maar zonder de Grauwe Gans gaat het om een afname van 6%.

De populatie van 41 standvogels tezamen is tussen 2002 en 2008 niet onder de indexwaarde van 100 geweest, maar duikt daar in 2009-10 met 5-6% onder (figuur 2). Waarschijnlijk is ook hier sprake van een negatief winter-effect, na een periode van elf achtereenvolgende jaren met zacht winterweer.

Bij diverse soorten, zoals Fazant, Huismus, Matkop en Zwarte Mees, die al jarenlang afnemen, valt moeilijk uit te maken wat nu het (extra) winter-effect is geweest. Anders ligt het bij soorten die jarenlang een toename of stabilisatie lieten zien en in 2010 plotseling zijn afgenomen, zoals Roodborst (afname 19%), Winterkoning (19%), Boomkruiper (7%), Glanskop (7%), Groene Specht (6%), Merel (5%) en Boomklever (5%). Het opmerkelijke bij deze soorten is dat ze ook in de voorgaande winter van 2008/09 vergelijkbare klappen te verduren hebben gehad. Zeker 20 standvogelsoorten weten ondanks het winterweer juist toe te nemen met maximaal 30%, zoals Goudvink, Kleine Bonte Specht, Koolmees, Kuifmees, Pimpelmees en Staartmees, of hielden hun populatie vrijwel stabiel, zoals Appelvink, Buizerd, Gaai,

Geelgors, Grote Bonte Specht, Holenduif, Sperwer en Vink.

Snellere resultaten met autoclustering?

Dit BMP-verslag valt altijd een jaar na het verstreken broedseizoen op de vloermat. Dat komt omdat er altijd veel tijd verstrijkt tussen het inleveren (van de laatste gegevens) en het berekenen en beschrijven van indexen. Met de komst van het computerprogramma waarmee territoria automatisch worden geclusterd, ligt snellere inlevering en daarmee snellere berekening en publicatie van nieuwe cijfers in het verschiet. Misschien lukt het in de toekomst om reeds voor de jaarwiseling voorlopige trendcijfers te publiceren.

Alle honderden tellers worden weer bedankt voor hun uitgewerkte en vooral ook tijdig ingeleverde gegevens.

Arend-Jan van Dijk, Jan-Willem Vergeer & Calijn Plate (CBS)

